
IORGU IORDAN ȘI STILISTICA

DE

ACAD. T. VIANU

În mișcarea lingvistică a țării noastre, contribuțiile numeroase și exacte ale acad. I. Iordan se caracterizează prin marea lor apropiere de viață. De unde lingviștii mai vechi nu se diferențiaseră încă din tipul profesional al filologului, cercetător al faptelor de limbă, așa cum apar ele în textele literare, I. Iordan reprezintă figura mai nouă a savantului atent la fenomenele lingvistice, așa cum ele se produc sub ochii noștri, în actualitatea observabilă în chip nemijlocit. Avantajele acestei atitudini sînt clare. Observația vieții actuale a limbii dă posibilitate cercetătorului să surprindă unele din legile de dezvoltare ale limbii, devenite mai evidente prin faptul că efectele lor sînt urmărite în preajma noastră. Aceeași orientare a cercetării pune în măsură pe omul de știință să unească obiectivitatea observației cu acțiunea de normalizare, de critică a formelor aberante, de impunere a aceloră transmise prin tradiția literară. Căci oricît de înclinat ar fi să noteze, să clasifice și să explice fenomenele apărute în jurul său, aceasta nu înseamnă că lingvistul le aprobă pe toate; el este depozitarul unei tradiții și al unei norme, în numele cărora judecă și rectifică modurile de expresie ale contemporanilor. Amintind aceste consecințe ale atitudinii cercetătorului ațintit către studierea vieții actuale a limbii, am indicat și cîteva din direcțiile lucrărilor lui I. Iordan, autor al unor întinse opere de sinteză, ca *Limba romînă actuală (O gramatică a „greșelilor”)*, *Limba romînă contemporană*, numeroasele contribuții asupra limbii literare, în fine seria comunicărilor radiofonice care, adunate și publicate, ar completa în chipul cel mai folositor bibliografia sa atît de întinsă.

Acad. Iorgu Iordan este și autorul *Stilisticii limbii române*, o lucrare care înseamnă un început de serie în mișcarea lingvistică a țării. Căci deși contribuții parțiale apăruseră și înainte de 1944, anul apariției *Stilisticii*, abia o dată cu această operă, stilistica este fundată la noi ca disciplină lingvistică, prezentată în ansamblul ei și susținută prin gruparea unui foarte mare număr de fapte culese din limba vorbită și din operele scriitorilor, ca și prin cunoașterea tuturor rezultatelor mai vechi și ale tuturor direcțiilor specialității. Prin *Stilistica* sa, I. Iordan a făcut operă de creator și a deschis investigației mai noi un drum mult străbătut de atunci și ale cărui roade bogate sînt încă de așteptat în viitor. Pot spune, deoarece am folosit-o eu însumi de atîtea ori, că *Stilistica limbii române* este, pentru orice cercetător al problemelor stilului, o carte de referință de mare încredere, plină de observații noi, slujită de un simț exact și fin al limbii vorbite.

Stilistica a fost încă din antichitate, în tratatele de „Poetică” și „Retorică”, o disciplină lingvistică, dar ca toate ramurile acesteia, ea nu folosea decît metodele filologiei, ale studiului textelor literare. Pe de altă parte, vechile „Poetice” și „Retorice” urmăreau scopuri oarecum practice, acelea de a fixa procedeele artei literare și ale elocinței, ale artei de a forma convingerea ascultătorilor. Vocabularul învățămîntului literar, al criticii și istoriei literare, n-a dispus pînă la o vreme de altă terminologie decît aceea fixată cu milenii înainte de Aristotel, Cicero sau Quintilian, atunci cînd vorbește despre epitet și anacolut, despre metaforă, antiteză, amplificație, chiasm și celelalte nenumărate figuri de stil sau „tropi”. Cînd romantismul și toate curentele literare care i-au urmat au pus un accent din ce în ce mai puternic asupra factorului individual în creația literară, vechile discipline ale „Poeticei” și „Retoricei” au început să se compromită, deoarece ele nu puteau oferi altceva decît clase generale de expresie și rețete generale. Pentru acest motiv studiile de stilistică n-au încetat de a mai fi cultivate, dar ele au fost puse pe alte baze. Pe de o parte, accentul a fost pus cu mai multă intensitate pe stilul individual al scriitorilor; pe de altă parte, faptele de stil au început a fi studiate nu numai în operele scriitorilor, dar și în exprimările limbii comune. În ceea ce privește cea dintîi dintre aceste preocupări, se pot trage concluzii interesante comparînd mijloacele de caracterizare stilistică ale vechilor critici, formați în disciplina clasicismului, și a celor mai noi. Pe cînd, de pildă, un La Harpe, în *Cours de littérature ancienne et moderne*, o operă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, nu are la dispoziție pentru a caracteriza stilul poezilor decît modalitatea proprie pe care o dobîndesc la ei clasele generale de expresie, relevînd „locuțiuni barbare”, „epitete frumoase” sau „profuziune de epitete”, „hiatusuri”, „inversiuni”, „parafraze”, „prozaisme”, „armonie imitativă” etc., mijloacele devin cu totul altele la criticii mai noi. Terminologia vechii „Poetice” este aproape cu totul abandonată și, în locul ei, este folosit un

limbaj psihologic, menit să exprime reacția emotivă a criticului în fața operei literare. Deschid, la întâmplare, lucrarea lui E. Fagniet, *Histoire de la poésie française*, I, 84, și subliniez această frază, una din multele de acest fel care pot fi relevate în același text, de data aceasta în legătură cu poema lui d'Aubigné, *L'Hiver du sieur d'Aubigné: Aussi c'est bien un vieillard énergique et puissant qui n'a pas senti ses forces décroître et qui a seulement acquis la douceur et la sérénité de cet âge tranquille qui pouvait trouver dans ce poème tout original des accents, à la fois touchants et revivifiants*. Criticul nu mai vede deci în textul examinat o colecție de epitete, metafore, locuțiuni, parafraze, armonii imitative sau oricare din celelalte figuri de stil observate de vechea critică, ci un portret psihologic, un document uman, și reacția lui în prezența acestuia este exprimată tot prin notații psihologice.

A doua consecință care a urmat din compromiterea și abandonarea vechii „Poetice”¹ a fost că faptele de stil au început a fi studiate nu ca procedee și oarecum ca podoabe artistice în operele scriitorilor, ci ca fenomene firești în vorbirea oricui, ca manifestări ale limbii comune, lipsite, cum s-a zis, de orice element „intențional”. Monsieur Jourdain făcea proză fără să știe; el face însă și poezie, în sensul că exprimă sentimente și reprezentări ale imaginației sale, ca toți poeții, dar fără nici o intenție deliberată. S-a făcut adică descoperirea că ceea ce constituie creația artistică în limbă a început înainte de fapta autorilor, că această creație este o funcțiune naturală a limbii, vrednică a fi studiată ca atare. Așa au apărut cercetările de stilistică a limbii comune, pentru a căror constituire ca nouă disciplină lingvistică a avut mari merite Ch. Bally. În același curent al cercetării a apărut și *Stilistica limbii române*. Și după cum stilistica scriitorilor, renunțând la vechile categorii, a adoptat procedee psihologice de descriere, același lucru s-a petrecut și cu stilistica limbii comune. Există, în această privință, în tratatul lui I. Iordan pagini de descriere și analiză, al căror interes este deopotrivă lingvistic, dar și psihologic și social. Se cunoșce, de pildă, urmărirea la care erau supuși altădată luptătorii democrați. I. Iordan pătrunde în felul special al sentimentelor urmăritorilor, punând cu mare măiestrie în lumină toate implicațiile afective și sociale cuprinse în unele din particularitățile exprimării lor, în cazul de față în particularități fonetice. Iată, în această privință, un pasaj semnificativ, chiar de la începutul tratatului: *Împotriva „regulii” conform căreia vocalele din silaba accentuată a unui cuvânt se păstrează neschimbate, vorbirea afectivă cunoaște transformări vocalice și în poziție accentuată. Astfel adverbul interogativ cum? sună com? într-o frază ca aceasta: Cum o greși vreunul, nimic! Com? Bagă-l în lagărul de concentrare!* (AL, 28 martie 1937, 10, 2).² *Subiectul vorbitor este furios contra agitatorilor politici și imaginează diverse soluții pentru suprimarea agitațiilor. Com? se adre-*

sează delicventului prins în flagrant delict de propagandă subversivă și pe care și-l închipuie prezent. Modificarea fonetică este produsul indignării, amestecată cu mirare, surprindere etc., care-l face să ridice tonul, să vorbească mai tare și, drept urmare firească, de natură oarecum psihologică, să deschidă vocala, adică să pronunțe pe u cu organele articulatorii mai depărtate, ceea ce duce la transformarea lui în o. Ațitudinea pur psihologică a vorbitorului seamănă cu a aceluia care, în condiții similare ar recurge la aud? Partenerul n-a spus nimic, ar putea totuși să spue, și atunci i-o ia înainte, apostrofându-l cu această întrebare, menită să înnăbușe orice protest, orice explicație: „Ai zis ceva? Îndrăznești să negi?” etc. Se zice tot așa și bon! în loc de bun! Astfel de pagini pătrunzătoare sînt numeroase în *Stilistica limbii romîne*, o operă care îmi închipui că ar putea fi folosită o dată, nu numai pentru interesul ei lingvistic, dar și pentru acela de a putea identifica prin ea sfera de sentimente, de reacții emotive a epocii în care a fost scrisă. Apropierea de viață, caracteristică pentru o parte atît de întinsă a cercetării lui I. Iordan, a dat roade și aici.

Cînd un savant abordează un domeniu relativ nou, una din preocupările lui este să-și îngrădească domeniul, să-l diferențieze de domeniile alăturate, să-i fundeze autonomia. Concentrarea asupra unui număr mai mic de probleme este o condiție a lucrării în adîncime și intensitate. Este o cerință metodică, deseori observată la învățații moderni. Această împrejurare explică faptul că Iordan, ca și Bally, crede că stilistica limbii comune diferă „fundamental” de stilistica literaturii frumoase, de ceea ce în tratat se numește *stilistică estetică*. Am avut și altă dată prilejul să arăt motivele pentru care nu sînt de acord cu această separare de domenii (cp. *Revista Fundațiilor*, 1945 și *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, 1957, p. 140 urm.). Dezvoltînd aceste poziții metodice, unii cercetători au negat stilisticii literare chiar caracterul ei lingvistic, ca și cum aceasta din urmă nu s-ar ocupa tot de fapte de limbă, și anume de felul în care acestea exprimă reacțiile sentimentului și imaginației scriitorilor, particularitățile accentuate afectiv ale concepțiilor lor despre lume, despre viață, despre societate. În realitate, stilistica operelor literare este o prelungire a stilisticii limbii comune, după cum expresivitatea scriitorilor este o prelungire a puterii generale de expresivitate a limbii, o potență mai înaltă a acesteia. Lucrul a fost înțeles de numeroșii tineri lingviști care consacră astăzi o parte a străduinței lor cercetării limbii și stilului scriitorilor și care găsesc în *Stilistica limbii romîne* a acad. I. Iordan una din operele care pot îndruma mai bine investigația lor.